

Bir Japon Yüzbaşının İzinde Japonya'nın Yakın Doğu Açılımını Okumak: Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın 1906 Yılı'nın Son Demlerinde İstanbul'dan Basra'ya Uzanan Yolculuğu ve Anlattıkları

Reading the Near East Opening of Japan on the Trail of a Japanese Captain: Captain Haroshiya Hirayama's Journey from Istanbul to Basra and His Stories in the Last Days of 1906

Ramazan SONAT*

Öz

Bu çalışma, Japon devletinin Yakın Doğu'yu tanımlama arzusu neticesinde 1906 yılının son demlerinde Osmanlı ülkesine giriş yapan Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın İstanbul'dan Basra'ya uzanan seyahatine odaklanmıştır. Japon yüzbaşının, kendi devletinin emperyal amaçları doğrultusunda gerçekleştirdiği bu seyahati sırasında Anadolu, Suriye ve Irak coğrafyalarında hangi noktaları uğrak haline getirdiği, buraların toplumsal yapıları ile hangi ilişkileri geliştirebildiği ve başta Osmanlı Devleti olmak üzere Almanya ve İngiltere gibi dönemin süper güçlerinin onun özelinde bu tarz özel gezilere hangi anlamlar yükledikleri çalışmanın hususi olarak yoğunlaştığı alt başlıkları oluşturmuştur. Çalışma bütün bu alt başlıkları irdelemeye kendini adamakla beraber ayrıca Türkiye'deki arşiv malzemelerini kullanarak Uzak Doğu çalışmalarına Türkiye'den bir pencere açma hedefini de gütmüştür. Böylece bu yöntemle, Türkiye'de üzerinde çok çalışılmayan Uzak Doğu devletlerinin tarihinden bir demet sunulmuş ve örnek teşkil ederek daha fazla araştırmacının bu alana yönelmesi arzu edilmiştir. Son olarak çalışma, emperyalizm olgusunun yalnızca Avrupa devletleri için biçilmiş bir kaftan olduğu şeklinde Doğu toplumlarının benimsediği inancı kritik ederek esasında Uzak Doğu'da yer alan devletlerin de tarihi süreç içerisinde zaman zaman bu misyon ile hareket ettiği tezini tartışmaya açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Japon Devleti, Yüzbaşı Haroşiya Hirayama, Basra, Irak, Suriye

Abstract

This study focused on the trip of the Japanese Captain Haroshiya Hirayama, who entered the Ottoman Country in the last days of 1906 as a result of the desire of the Japanese State to define the Near East, from Istanbul to Basra. During this trip, which the Japanese state carried out for imperial purposes, the Japanese captain visited what points in the geographies of Anatolia, Syria and Iraq, what relationships he could develop with the social structures of these places, and what meanings the superpowers of the era, such as Germany and Great Britain, especially the Ottoman State, attached to such special trips in his particular work was particularly focused on. Although the study devotes itself to studying all these subheadings, it also aimed to open a window from Türkiye to Far Eastern studies using archival materials in

Makale Geliş Tarihi: 26.09.2023. Makale Kabul Tarihi: 25.05.2023.

Araştırma Makalesi / Künye: SONAT, Ramazan, "Bir Japon Yüzbaşının İzinde Japonya'nın Yakın Doğu Açılımını Okumak: Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın 1906 Yılı'nın Son Demlerinde İstanbul'dan Basra'ya Uzanan Yolculuğu ve Anlattıkları", Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), Sayı: 32, Cilt: 16, Haziran 2023, s. 231-247

* Dr. Öğretim Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, E-mail: Ramazansonat@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7189-5783.

Akademik
Bakış

231

Cilt 16
Sayı 32
Yaz 2023

Türkiye. Thus, with this method, a bunch of the history of the Far Eastern states that have not been studied much in Türkiye was presented and it was desirable that more researchers would be directed to this area by setting an example. Finally, the study criticized the belief that the phenomenon of imperialism is a duty only for the European states and opened the discussion of the thesis that the states located in the Far East also act with this mission from time to time in the historical process.

Key Words: Japan, Captain Haroshiya Hirayama, Basra, Iraq, Syria

Giriş

Uzak Doğu denildiğinde ilk akla gelen devletlerden birisi olan Japonya'nın XX. yüzyılda geçirdiği değişim ve dönüşüm buna bağlı bir şekilde dünya siyasetinde üstlendiği misyon her daim incelenmeye muhtaç bir konu olarak belirmiştir. Bunda, Japonya'nın bu dönemde tecrübe ettiği kabuk değişiminin bilhassa II. Dünya Savaşı sonrasında beliren yeni dünya düzeni¹ eşliğinde meydana geldiği şekilde tüm dünyada yaygın bir inanışın olması büyük bir rol oynamıştır. Şüphesiz böyle bir inanışın vücut bulmasında da akademik çalışmaların bunu çok fazla işlemesi² oldukça etkili olmuştur. Bu cümleyi biraz açmak gerekirse XIX. yüzyıldan itibaren büyük bir gelişim gösteren ve bölgesel bir güç olmanın yanı sıra küresel bir kimlik kazanma hedefi ile hareket eden Japonya'nın bu amaç doğrultusunda XX. yüzyıla girilirken izlediği politikaya akademik çalışmalarda istenilen seviyede yer verilmemesi böyle bir görüntünün oluşmasına doğrudan etki etmiştir. Ancak şu bir gerçek ki küresel bir kimlik kazanma hedefi ile hareket eden Japonya, I. Dünya Savaşı'ndan önce dahi başta Yakın Doğu³ olmak üzere birçok bölgede bu siyasetini tatbik etme işi ile meşgul olmuş ve II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkacak görüntüsünün temelini esasında bu süreçte atmıştır.

Akademik çalışmaların, Japonya'nın küresel aktör olmasında önemli bir kilometre taşı vazifesi üstlenen I. Dünya Savaşı öncesi dönemi es geçme-

- 1 Bu ifade metinde, savaş sonrası başını Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın çektiği iki kutuplu dünya düzeninin başta Japonya olmak üzere diğer Uzak Doğu devletlerinin -esasında bu tüm dünya ülkeleri için de geçerli- konularına ve yönelimlerine etkisini tanımlamak için kullanılmıştır.
- 2 Sadece Japonya'nın değil Çin ve Güney Kore gibi Uzak Doğu ülkelerinin dahi bugünkü seviyelerine ulaşmalarında II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni dünya düzeninin başat rol oynadığı birçok akademik çalışmada yer almıştır. Bu konuda çok fazla akademik çalışma bulunmakla birlikte örnek teşkil etmesi bakımından Daron Acemoğlu ve James A. Robinson tarafından hazırlanan ve Türkçeye Ulusların Düşüşü olarak çevrilen *-Why Nations Fail-* adlı başyapıtın önemli bir kısmı ilgili teoriyi açıklamak için kullanılmıştır. Acemoğlu ve Robinson tarafından hazırlanan bu çalışmada, yeni dünya düzeninin Japonya, Çin ve Güney Kore gibi Uzak Doğu ülkelerinin devlet sistemlerini pozitif anlamda etkilediği belirtilmiş ve bu devletlerin bugün sahip oldukları -göreceli olmakla birlikte- güç ve zenginliği adeta yarattığı iddia edilmiştir. Daron Acemoğlu-James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü*, Çev., Faruk Rasim Velioglu, Doğan Kitap, İstanbul 2016, s. 71-81, 114-116.
- 3 Bu ifade metinde, genel anlamda Ortadoğu kavramının eş değeri şeklinde kullanılmıştır. Metinde Ortadoğu yerine Yakın Doğu kavramının kullanılmasının temel gerekçesini ise Ortadoğu lafzının bazı uzmanlar tarafından anakronizm olarak tanımlanması oluşturmuştur. Bundan ötürü metinde Yakın Doğu şeklinde tanımlanan alanın Ortadoğu'ya eş değer olduğunun okuyucu tarafından algılanması önem teşkil etmiştir.

sinin ise birden fazla gerekçesi söz konusu olmuştur. Mesele Türkiye özelinde değerlendirmeye alındığında, bölge çalışmalarının son yıllarda yaşanan kıpırdanmaya rağmen halen istenilen seviyelerde olmaması ve bu duruma paralel bir şekilde mevcut çalışmaların -doğal olarak- genel anlamda Osmanlı Devleti'nin etki alanı içerisinde yer alan Anadolu coğrafyası ile bağlantılı İran, Kafkasya, Balkan, Suriye, Mısır ve Irak gibi Yakın Doğu Havzası içerisinde bulunan noktalara odaklanmaları bu durumun birinci gerekçesini teşkil etmiştir. Bu durumun ikinci sebebinin de Uzak Doğu ülkelerinin kültürlerini ve tarihlerini Türk akademik sistemine taşıyacak/aktaracak yeterli dil bilen insan sayısının -nedenleri tartışılmakla birlikte- Türkiye'de bulun(a) maması oluşturmuştur. Fakat bu gerçekliğin içerisinde şunun da altı çizilmesi gerekir ki ilgili alanın doksanlı yıllardan itibaren Türkiye'de dikkat çekmesi için birçok eser üreten Selçuk Esenbel'in haricinde⁴ son yıllarda Türk akademisinin içerisinde çıkan Giray Fidan⁵ ve Sinan Levent⁶ gibi bazı uzmanların başta Çin ve Japon kaynaklarına dayanarak ortaya koydukları çalışmalar Uzak Doğu'yu sembolize eden devletlere dair tarihi bilgilerin Türkiye'de yayılımını arttırmıştır. Lakin bu değerli çalışmaların, bölge uzmanlığının önemini kavrama noktasında direnç gösteren Türk akademik sistemini ne derece harekete geçir(ebil)diği halen gizemini korumayı sürdürmüştür. Son olarak bu mesele ile iştigal etmesi gereken tarihçilerin vazifelerini⁷, farklı

- 4 Kendisinin bu alanda ortaya koyduğu eserler Uzak Doğu çalışmalarının Türkiye'deki görünürlüğüne ciddi katkı sağlamıştır. Esenbel'in özellikle (Selçuk Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları, İletişim Yayınları*, İstanbul 2012) künyeli eseri bu çalışmanın da konusuna paralel olmasına ek olarak Uzak Doğu çalışmalarının Türkiye'deki durumu hakkında doyurucu bilgileri bünyesinde barındırması ile ön plana çıkmıştır.
- 5 Türkiye'nin yetiştirdiği önemli Çin uzmanlarından birisi olan Giray Fidan, Çin kaynaklarına dayanarak ortaya koyduğu çalışmalar ile en eski dönemlerden günümüze kadar Türk tarihinin farklı safhalarını Uzak Doğu'nun en köklü devleti üzerinden okumaya çalışmıştır. Kendisinin bu kapsamda hazırladığı çalışmalardan bazıları için bkz: Giray Fidan, *Çin'den Görünen Osmanlı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013; Giray Fidan, *Cumhuriyet'in Çinli Misafirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019; Giray Fidan, *Kanuni Devrinde Çin'de Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011; Giray Fidan, "The Turk Travelogue: Kang Youwei's Journey to the Ottoman Empire", *Bilgi*, S. 76, (2016), s. 227-243; Giray Fidan, "Ming Tarih Kayıtlarına Göre 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu-Ming Çin'i İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 30, (2011), s. 275-287.
- 6 Bu çalışmanın da konusunu teşkil etmesi bakımından Uzak Doğu'nun önemli devletlerinden birisi olan Japonya hakkında son dönemde Türkiye'de en ciddi çalışmalar kanaatimizce Sinan Levent tarafından hazırlanmıştır. Levent, hazırladığı çalışmalarda Japon tarihini genel anlamda irdelemekle birlikte ayrıca Türk-Japon ilişkilerinin geçmişten günümüze ne şekilde gelişim gösterdiğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Kendisinin hazırladığı çalışmalardan yalnızca bazıları için bkz: Sinan Levent, *Japon Turanlığı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016; Sinan Levent, "Common Asianist intellectual history in Turkey and Japan: Turanism", *Central Asian Survey*, Vol., 35, No., 1, s. 121-135; Sinan Levent, "Japan's Central Eurasian Policy: A Focus on Turkic Muslim Minorities", *Social Science Japan Journal*, Vol., 22, Issue, 1, (Winter 2019), s. 127-149; Sinan Levent, "Kadim Doğu Asya Uluslararası İlişkilerinde Japonya: Yuan Hanedanlığı Dönemi Çin İmparatorluğu İle İlişkiler Örneğinde", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 40, S. 69, (2021), s. 95-132.
- 7 Bu ifade, son dönem/yakın dönem çalışmalarına kendilerini adayan (?) tarihçiler için

alanlarda (Uluslararası İlişkiler, Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi vb.) görev ifâ eden akademisyenlerin üstlenmeye çalışmaları ve bu çerçevede ortaya çıkan çalışmaların -birtakım istisnalar dışında- hem esas hem de metodolojik açıdan ciddi eksiklikler barındırması⁸ üçüncü gerekçe şeklinde tezahür etmiştir⁹.

Japonya'nın Birinci Dünya Savaşı öncesinde küresel aktör olma hedefi ile dünya siyasetinde üstlendiği misyon çerçevesinde Uzak Doğu çalışmalarıyla alakalı dile getirilen bütün bu tespitler, böyle bir çalışmanın doğmasına kapı aralamıştır. Bundan ötürü bu çalışmada Japonya'nın Birinci Dünya Savaşı öncesinde küresel aktör olma hedefi ile izlediği siyaseti temsilen Yakın Doğu'nun önemli aktörü Osmanlı Devleti ile geliştirdiği ilişkiler yumağından bir demet sunulmuştur. Bu düzlemde çalışmanın konusunu Japonya'nın Yakın Doğu açılımını simgeleyen Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın¹⁰ İstanbul'dan Basra'ya uzanan yolculuğu oluşturmuştur. Haroşiya Hirayama'nın İstanbul'dan Basra'ya uzanan yolculuğu sırasında Anadolu, Suriye ve Irak coğrafyalarında hangi noktaları görme imkânı elde ettiği, bu noktalar hakkında nasıl bir izlenim edindiği, bu noktalarda yer alan toplumsal yapılar ile ne şekilde ilişkiler geliştirdiği ve yabancı devletlerin onun bu yolculuğunu nasıl anlamlandırdığı gibi sorulara bu çalışmada cevaplar aranmıştır. Bu sorulara cevaplar aranırken Japon emperyalizminin Haroşiya Hirayama üzerinden Yakın Doğu'da nasıl vücut bulmaya çalıştığına ve bu teşebbüs karşısında başta muhatap Osmanlı Devleti olmak üzere ilgili coğrafyada var olma mücadelesi içerisinde yer alan Almanya, Rusya ve İngiltere'nin nasıl bir duruş sergilediğine hususi olarak odaklanılmıştır. Şüphesiz bütün bu soruları cevaplandırmak için de Osmanlı Arşivinde Haroşiya Hirayama ile alakalı -daha önce hiçbir çalışmanın konusunu teşkil etmeyen- belgelere müracaat edilmiştir. Nitekim çalışmanın özgünlüğü başvuru kaynaklar sayesinde vücut bulmuş ve -Giray Fidan ve Sinan Levent özelinde Uzak Doğu çalışmalarıyla alakalı metnin başında belirtilen anlayıştan farklı olarak- tersten bir

Gör

- kullanılmıştır. Bundan ötürü İslamiyet öncesi Türk Tarihi ile iştigal olan ve bu bağlamda Uzak Doğu ve Asya ülkeleri ile haşır neşir olan Türkiye'deki tarihçiler bu tanımlamanın dışında tutulmuştur.
- 8 Esasında hazırlanan çalışmaların çoğunlukla tarihsel arka plandan uzak yüzeysel bilgiler sunmaları burada ifade edilen eleştirinin belkemiğini oluşturmuştur. Şu bir gerçek ki bu durum da ilgili çalışmaların metodolojik alt yapılarının eksikliğine delalet etmiştir.
 - 9 Burada şunun altı çizilmesi gerekir ki Japonya özelinde Uzak Doğu çalışmalarının Türkiye'deki serencamı üzerine yukarıda dile getirilen tespitler kısmen ampirik verilere kısmen de bazı kişisel teorilere dayandırılmıştır.
 - 10 İncelenen belgelerde Japon yüzbaşının adının farklı şekillerde kaleme alınması onun adının tanımlanmasını güçleştirmiştir. Bu çalışmada Japon yüzbaşının adı incelenen belgelerde en çok hangi şekilde yazılıp tarafımızdan okundu ise o şekilde kullanılmıştır. Ayrıca aynı durum Japon yüzbaşı dışında metinde yer alan diğer kişiler için de söz konusu olmuştur. Adları tam manasıyla okunamayan şahısların yanlarına da (?) konulmuştur. Ayrıca incelenen belgelerde yer alan eski Türkçe kelimeler orijinalikleri bozulmadan metnin içerisine taşınmaya çalışılmıştır. Lakin ihtiyaç duyulduğunda bu kelimelerden bazılarının yanlarına açıklamalar yapılmıştır.

bakış açısıyla bir yazı ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Emperyal Japonya'nın XIX. Yüzyılda Ortaya Çıkışına Genel Bir Bakış: Japonya'nın Özel Yolu

XIX. yüzyıl, -zamanın ruhundan mıdır bilinmez- sadece Avrupa'da değil Uzak Doğu'da da bazı devletlerin dünya siyasetinde ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu devletlerden birisi olan Japonya; İngiltere, Almanya ve Fransa gibi Avrupa devletlerinin emperyal amaçlarla dünya sathına yayılma teşebbüslerine bu süreçte kayıtsız kalmamış ve kendisi de ana kıtasından çıkarak farklı kıtalara nüfuz etmeyi hedeflemiştir. Şüphesiz Japonya'nın ana kıtasından çıkıp tüm dünyaya yayılmasında XIX. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte bu ülkede derebeylik anlayışının ortadan kalkıp Meiji Hanedanının kurulması büyük bir rol oynamıştır. Meiji Hanedanı döneminde Japonya, bir taraftan sanayiye dair çalışmalara hız verip Batılılaşma yolunda önemli adımlar atarken diğer yandan başta Rusya ve Çin olmak üzere birçok önemli aktörle karmaşık ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Nitekim bu karmaşık ilişkilerin neticesinde 1894-1895 yıllarında Çin ile 1904-1905 yıllarında Rusya ile harplere tutuşan Japonya böylece kabuğunu kırıp yayılmacı bir politika izlediğini tüm dünyaya ilan etmiştir¹¹.

Öte yandan XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya ve Çin ile girift ilişkiler geliştirip ana kıtasından çıkmaya çalışan Japonya bu amacına ulaşabilmek için dünyanın farklı alanlarında kendisine müttefik arayışı içerisine girmiştir. Bu cümleyi biraz açmak gerekirse Japonya, dünyanın farklı noktalarına açılırken kendisine yol gösterebilecek önemli aktörleri yanına çekerek onlar vasıtasıyla dünyadaki siyasî, askerî, ekonomik vb. gelişmelere/denklemelere müdahil olmak istemiştir. Bu politika kapsamında Uzak Doğu ve Asya coğrafyasının kesişiminin de yer alan Yakın Doğu Havzasına yönelen Japonya, bu süreçte bu alanın en önemli aktörü Osmanlı Devleti ile sıcak ilişkiler geliştirmeye yönelmiştir. Böylece Japonya, XX. yüzyıla girilirken Yakın Doğu'daki açılımlarını Osmanlı Devleti üzerinden şekillendirmeye çalışmıştır¹².

Aynı dönemde Osmanlı Devleti hem Rusya hem Çin ile ciddi mücadeleler içerisinde yer alıp kendisi üzerinden Yakın Doğu'da var olma hedefi

11 Abdülkadir Buluş, "Japon Kapitalizminin Kökenleri ve Osmanlı Devleti ile Bir Karşılaştırma", *Divân*, S. 13, (2002/2), s. 146-150, 156-161; Hakkı Büyükbaş, "Japon Modernleşmesi Üzerine (1868-1912)", *Bilimname*, C. 3, (2003), s. 65-86; Togay Seçkin Birbudak, "The Sino-Japanese War of 1894-1895 and the Ottoman Empire", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 37, S. 63, (2018), s. 199-218; Ahmet Türker, *1904-1905 Rus-Japon Savaşı ve Musavver 1904-1905 Rus Japon Eseri (1. Cild) Transkripsiyonu*, (Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya 2017, s. 1-10.

12 Hironao Matsutani, *Japonya'nın Dış Politikasında Türkiye'nin Yeri ve Önemi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994, s. 23-24; Fethi Yılmaz Kaleli, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk-Japon Ekonomik İlişkilerinin Başlangıcı ve Gelişimi*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2017, s. 44-63.

güden Japonya ile birtakım münasebetler tesis etmenin önemli olduğuna inanmıştır. Özellikle Sultan II. Abdülhamit, bir siyasal ideoloji olarak benimsediği İslamcılığın etki alanını genişletebilmek amacıyla hilafet makamının mevcudiyetini başta Japonya olmak üzere Uzak Doğu'da yer alan diğer devletlere göstermek için ciddi gayret sarf etmiştir. Bu çerçevede İslam dininin tanıtımı ve yayılımı adı altında bölgeye giden bazı isimler bir taraftan Doğu milletlerinin Batı'ya karşı ittifak kurmalarının propagandasını yaparlarken diğer yandan Ertuğrul Fırkateyni'nin Japonya macerası onun amacına hizmet etmiştir. Bütün bu girişimler sonucunda Japonya da Osmanlı üzerinden Yakın Doğu'da var olabilmenin imkanını elde etmiştir. Yine iki devlet arasında pozitif ilişkiler inşa edilirken onlar Orta Asya gibi bazı ortak çıkar alanlarında birbirleriyle mücadele etmekten geri durmamışlardır¹³.

Japonya'nın Osmanlı Devleti üzerinden Yakın Doğu'da var olma veya bu alanı tanımlama arzusunun vücut bulabilmesinde ise bu süreçte İstanbul'a gelen özel Japon heyetlerinin rolleri büyük olmuştur. Zira bu heyetler, Japon devletinin Yakın Doğu'ya yönelik siyasî, askerî, ekonomik amaçlarının uygulanabilirliğini tespit edebilmek için kısa süre içerisinde Osmanlı ülkesinde bir dizi seyahatler gerçekleştirmişler¹⁴ ve bu seyahatleri sırasında işlerine yarar bilgileri kayda geçirmişlerdir. Buna karşın Osmanlı Devleti, Japon heyetlerinin birtakım bilgiler elde etmek amacıyla Osmanlı ülkesinde seyahat etmelerini bilmekle birlikte birçok gerekçe nedeniyle bunların hareketlerine genelde ses çıkarmamıştır. Ancak Osmanlı Devleti, özel Japon heyetlerinin bu süreçte seyahatlerini kontrol altında tutmayı ihmal etmemiştir. Nitekim bu heyetlerden birisinin başkanlığını yürüten Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın 1906 yılının son demlerinde İstanbul'da başlayıp Basra'da son bulan seyahati bu durumun en güzel örneklerinden birisi olarak ortaya çıkmıştır.

Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın İstanbul'dan Basra'ya Uzanan Yolculuğu: Japon Emperyalizminin İzlerini Yakındoğu'da Aramak

Osmanlı Devleti'nin St. Petersburg Sefaretinin Hariciye Nezaretine

- 13 Hasan Barlak, "Japanese Ideal of Abdürreşid İbrahim: Eastern Union and Ottoman Caliphate", *History Studies*, Vol., 13, Issue., 6, (December 2021), s. 1751-1769; Ali Merthan Dünder, *Panislâmizm'den Büyük Asyacılığa (Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.
- 14 Nitekim bu seyahatleri konu edinen akademik çalışmalar -her ne kadar sayısal anlamda yetersiz olsa da- son dönemde Türk akademik sistemi içerisinde görünmeye başlamıştır. Örnek vermek gerekirse Hüseyin Can Erkin hazırladığı çalışmada, Japon gezgin İenaga Toyokichi'nin 1899-1900 yılları arasında sadece Osmanlı ülkesinde hareket etmemeyle kalmayıp İran'da dahi farklı noktalara seyahat ettiğini belirtmiştir. Ayrıca müellifin çalışmasında, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında Osmanlı ülkesine çok sayıda Japon'un giriş yaptığı lakin bunların yeterince araştırmanın konusunu teşkil edemedikleri açıklanmıştır. Nitekim bu çalışma ifade edilen eksikliğin ortadan kaldırılması yönünde atılan bir adım olarak ön plana çıkmıştır. Çalışma için bkz: Hüseyin Can Erkin, "Japon Gezgin İenaga Toyokichi'nin 1899-1900 Anıları", *OTAM*, C. 13, S. 13, (2002), s. 237-243.

gönderdiği 10 Ekim 1906 tarihli telgraf, o günkü şartlarda Japonya'nın Osmanlı Devleti üzerinden Yakın Doğu'da var olma arzusunun net bir şekilde göstermiştir. Hakikaten bu telgrafta, St. Petersburg'daki Japonya Sefaretinin talebine atıfta bulunularak bir araştırma için yakın vakitte İstanbul'a ve oradan da Bağdat vasıtasıyla Basra Körfezi'ne azimet edecek olan Japonya ordusu piyade yüzbaşılardan Haroşiya Hirayama ile onun maiyetinden Doktor Hersül Nagar'a (?) -tedbirleri bir kenara bırakmadan- elden geldiğince kolaylık sağlanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Böylece Japon Devleti, St. Petersburg'daki sefreti kanalıyla Yakın Doğu'nun önemli aktörü konumunda bulunan Osmanlı Devleti ile resmi anlamda temasa geçmiş ve onun aracılığıyla bu alanda yer almak istediğini ilan etmiştir¹⁵.

Japonya'nın, St. Petersburg Sefreti aracılığıyla Yüzbaşı Haroşiya Hirayama üzerinden Yakın Doğu'yu tanıma arzusu İstanbul'da ses getirmiştir. Bu hareketlenme neticesinde Sadaret Makamına 21 Kasım 1906 tarihinde Hariciye Nezaretinin kaleme aldığı yazıyı ileten Dahiliye Nezareti, bir hafta kadar İstanbul'da kalmaları beklenen Hirayama ve maiyetinin ifade edilen süreçte muhafazası için zabıt görevlendirildiğini ve onların Konya, Ereğli ve Adana üzerinden Basra Körfezi'ne gerçekleştirecekleri seyahati kolaylaştırma adına da her türlü önlemin alındığını açıklamıştır¹⁶.

Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın İstanbul'a ulaşmasının ardından onun araştırma adı altında hangi özel maksatlarla Osmanlı ülkesinde seyahat etmek istediği ile ilgili daha net bilgiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yıldız Saray-ı Hümayûnu Baş Kitabet Dairesi tarafından hazırlanan 29 Kasım 1906 tarihli yazıda Anadolu'da bazı tettebbuat (araştırma) icra etmek üzere İstanbul'a gelen ve Bağdat vasıtasıyla Basra Körfezi sevhiline azimet için iltimas talep eden Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın yalnızca Bağdat Demiryolu güzergahında tetkikatta bulunma arzusu içerisinde olduğunun öğrenilmesi ile bu konuda Almanya Sefaretinden ek bilgi istenilmesinin öne çıktığı açıklanmıştır. Bunun üzerine bu yazının bir kopyası gereği yapılması için 30 Kasım 1906 tarihinde Hariciye Nezaretine ulaştırılmıştır¹⁷.

Almanya Sefaretinin yaptığı araştırma sonucunda Bağdat Demiryolu güzergahında araştırma yapma arzusuyla hareket ettiği anlaşılan Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın gözetim altında tutulması için birtakım çalışmalar yapılmıştır. Pek tabii ki bu çalışmalar Hirayama'nın seyahatini tamamen engelleme çerçevesinde olmamış ve genel anlamda onun bazı noktalara ulaşımının engellenmesi veya engellenememesi halinde kontrol

15 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, İrade, Hariciye, 404/14. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. İ. HR.) olarak kısaltılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, İdare, 2122/95. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. HR. İD.) olarak kısaltılmıştır.

16 BOA. İ. HR., 404/14.

17 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, İrade, Hususi, 148/28. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. İ. HUS.) olarak kısaltılmıştır.

Yazı

Akademik
Bakış

237

Cilt 16
Sayı 32
Yaz 2023

altında tutulması şeklinde tezahür etmiştir. Bu kapsamda yine Yıldız Saray-ı Hümayûnu Baş Kitabeta Dairesince kaleme alınan 2 Aralık 1906 tarihli telgrafta kendi devleti tarafından Bağdat Demiryolu güzergahında araştırma için görevlendirildiği anlaşılan Yüzbaşı Haroşiyama'nın bu arzusunun karşı çıkılıp işin münasip surette geçirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Hakikaten bu karar -Almanya'nın buna etkisi ne kadar bilinmemekle beraber¹⁸- ile Osmanlı Devleti, kendi sınırları içerisinde devam eden ulaşım projelerinin gizliliğini koruma noktasında önemli bir adım atmıştır¹⁹.

Her ne kadar Japon Yüzbaşı Haroşiyama'nın sadece Bağdat Demiryolu güzergahında araştırma yapma arzusu törpülenmek istense de kısa sürede süreç ilgili şahsın seyahatinin tamamen engellenmesine doğru evrilmiştir. Burayı biraz açmak gerekirse Japon devletinin talebi ile çoktan İstanbul'a ulaşan, seyahati için bütün hazırlıklarını tamamlayan şahsın sürecinin iptal edilmesi mümkün görünmemekle birlikte birtakım yeni kararlarla onun mümkün olduğunca İstanbul'un belirlediği kırmızı çizgilerin dışına çıkmaması istenmiştir. Şüphesiz bunun için zaman zaman gözdağı niteliğinde yeni kararlar alınmış ve tatbik edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Yıldız Saray-ı Hümayûnu Baş Kitabeta Dairesi daha önce ifade ettiği hususun devamı niteliğinde olması bakımından 3 Aralık 1906 tarihinde yeni bir yazı hazırlayarak Basra Körfezi'ne seyahat adı altında Bağdat Demiryolu güzergahında incelemelerde bulunmak isteyen Yüzbaşı Haroşiyama'ya bir şekilde engel olunması gerektiğini yinelemiştir²⁰.

Japon Yüzbaşı Haroşiyama'ya kırmızı çizgiler hatırlatıldıktan sonra onun seyahatine başlamasına müsaade edilmiştir. Bu kararlarla birlikte onun Basra Körfezi'ne doğru gerçekleştireceği seyahat sırasında güvenliğinin sağlanması noktasında da birtakım önlemler alınmıştır. Bu düzlemde Sadaret makamı tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 8 Aralık 1906 tarihli yazıda Yüzbaşı Haroşiyama'ya seyahati sırasında eşlik edecek münasip birinin seçilmesi gerektiğinden dem vurulmuştur. Sadaret makamının bu yazısı ile harekete geçen Dahiliye Nezareti ise konunun muhatapları olarak gördüğü Bağdat ve Basra valiliklerine ek olarak Zaptiye Nezaretine 11 Aralık 1906 tarihinde bir yazı yazıp Hirayama'nın gerçekleştireceği seyahatin çerçevesini sunmuştur²¹.

Basra Körfezi'ne seyahatine müsaade buyrulan Japon Yüzbaşı Haroşiyama konusunda muhatap olarak belirlediği birimleri göreve davet eden Dahiliye Nezareti, kısa süre içerisinde onlara yeni görev tanımlamaları

18 Muhtemelen Almanya, Osmanlı Devleti ile yakın ilişkisini temsil eden Bağdat Demiryolu Hattı meselesinin başka bir devletin gündemine girmesini engellemek amacıyla Yüzbaşı Haroşiyama özelinde Japonya'nın bu konuya müdahil olma arzusunun soğuk bakılmıştır.

19 BOA. İ. HUS., 148/33.

20 BOA. İ. HUS., 148/96.

21 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi, 1134/33. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. DH. MKT) olarak kısaltılmıştır.

gerçekleştirmiştir. Bu görev tanımlamaları içerisinde en dikkat çekici olanı, Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın seyahat ettiği noktalarda sürekli izlenmesi ve olağan dışı herhangi bir durumda bunun İstanbul'a bildirilmesi olmuştur. Nitekim Dahiliye Nezareti, Bağdat ve Basra valiliklerine hitaben kaleme aldığı 8 Aralık 1906 tarihli mahrem bir başka yazıda Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın ilgili noktalarda bulunduğu müddetçe rahatının sağlanmasını ve olağan dışı durumlarda kendisine verilmesini talep etmiştir²².

Öte taraftan Dahiliye Nezaretinin Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama konusunda görev tanımladığı birimler sorumluluklarının gereği olarak bu seyahat işinin sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesi için en yakın sürede harekete geçmişlerdir. Örneğin bu birimlerden birisi olarak ön plana çıkan Zaptiye Nezareti 16 Aralık 1906 tarihinde Dahiliye Nezaretine bir yazı sunarak ilk olarak Haroşiya Hirayama'nın refakatine sivil serkomiserlerden Muhiddin Efendi'nin tayin edildiğini açıklamıştır. Arkasından nezaret, Yüzbaşı Haroşiyama Hirayama'nın refakatine Muhiddin Efendi'nin verilmesini beklemeden yanına aldığı birer tercüman ve hizmetçi ile şimendiferle Eskişehir'e hareket etmesini müteakip Muhiddin Efendi'nin onun arkasından gönderildiğini belirtmiştir. Bütün bu açıklamalar ile yetinmeyen nezaret son olarak kaleme aldığı yazısında Hirayama'nın refakatine verilen Muhiddin Efendi'ye güvenilmekle beraber yine de ona yüzbaşının muhafazası için bir talimatname verildiğini ifade etmiştir²³.

Dahiliye Nezaretinin arzusu neticesinde farklı birimlere verilen görev tanımlamaları yalnızca yukarıda yer alan örnek ile sınırlı kalmamıştır. Şöyle ki Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın seyahati sırasında farklı noktalarda yer alan toplumsal gruplar ile ilişkilerine bir sınır getirilmiş ve bu konuda ilgili birimler uyarılmıştır. Hakikaten -daha önce bahsedilen- Zaptiye Nezaretinin Dahiliye Nezaretine gönderdiği 16 Aralık 1906 tarihli yazıda bu konuda ilginç bilgiler yer almıştır. Zaptiye Nezaretinin bu yazısında ilk olarak Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın Konya, Adana, Halep, Diyarbakır ve Musul vilayetlerinden geçerek önce Bağdat'a daha sonra Basra'ya ulaşacağı beyan edilmiştir. Arkasından, yüzbaşının seyahat güzergahları arasında yer alan Adana ve Diyarbakır vilayetlerinin birçok yerinde müfsid (ayrılıkçı) Ermeni örgütlerin bulunduğu, Musul, Bağdat ve Basra'da ise aşiret yapılanmalarından kaynaklanan asayiş sıkıntılarının hasıl olduğu vurgulanarak sorumluluk sahibi kişilerin/kurumların ihtiyatlı davranmaları gerektiği üzerinde durulmuştur²⁴.

Zaptiye Nezaretinin Yüzbaşı Haroşiya Hirayama konusunda sorumluluk sahibi diğer birimleri harekete geçmeye davet etmesi taşların yerinden oynamasına yetmiştir. Hakikaten Dahiliye Nezareti, Zaptiye Nezaretine 17 Aralık 1906 tarihinde bir yazı yazarak Haroşiya Hirayama'nın seyahatinden

22 BOA. DH. MKT., 1134/33.

23 BOA. DH. MKT., 1134/33.

24 BOA. DH. MKT., 1134/33.

gazi

Akademik
Bakış

239

Cilt 16
Sayı 32
Yaz 2023

sorumlu vilayetlere tebligat yapıldığını belirtmiş ve meseleyi yakından takip ettiğini göstermiştir. Böylece konu birimlerin birbirleri ile gerçekleştirdiği yazışmalar neticesinde sürekli sıcak tutulmak istenmiştir²⁵.

Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama hakkında vilayetlere yapılan tebligatlara kısa sürede geri dönüş sağlanmıştır. Vilayetlerden İstanbul'a ardi ardına gönderilen telgraflarda Hirayama'nın seyahat sırasında uğradığı noktalarda hangi faaliyetleri gerçekleştirdiği ile ilgili kıymetli bilgiler yer almıştır. Örneğin bir sureti Sadaret makamına sunulmak şartıyla Konya Valiliğinden Dahiliye Nezaretine ulaştırılan 18 Aralık 1906 tarihli telgrafta Japon yüzbaşının şimendiferi kullanıp Eskişehir vasıtasıyla Konya'ya vardığı, muhafazasına fevkalade dikkat buyrulmasına karşın sadece bir tercüman ve refikini yanına alarak şimdiden şehrin bazı mahallelerinde dolaşmaya başladığı, arkasından valilik makamını ziyaret ettiği ve en nihayetinde kendisinden sorumlu Muhiddin Efendi'nin gelmesi ile Adana'ya gitmek üzere bu sabahki trenle Ereğli'ye hareket ettiği açıklanmıştır. Ayrıca yüzbaşının bir sonraki seyahat durağı olan Adana Valiliğine konuyla alakalı bilgi aktarıldığı yine Konya Valiliği tarafından kaleme alınan telgrafta ifade edilmiştir²⁶.

Konya'dan Adana'ya hareket eden Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın seyahati sırasında gerçekleştirdiği faaliyetlerle alakalı bilgiler bu süreçte İstanbul'a akmaya devam etmiştir. Mersin Mutasarrıflığı ve Polis İdaresinin yaptığı tahkikata atfen Adana Valiliğinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 25 Aralık 1906 tarihli yazıda bu kez Japon yüzbaşının, refakatinde yer alan Muallim Takali (?)²⁷ ve Yunan Tercüman Konstantin (?) ile birlikte evvelki gün Tarsus'tan Mersin'e geçip hükümet dairesini ziyaret ettiği ve arkasından İskenderun yoluyla Halep ve Ayntab'a geçmeyi planladığı yazılmıştır. Böylece Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın bu malumat neticesinde mevcut seyahat programının önemli bir kısmını tamamladığı ortaya çıkmıştır²⁸.

Seyahatinin önemli bir kısmını tamamlayan Hirayama'nın rotasında yer alan yeni noktalarda onun için ne gibi hazırlıklar yapıldığı çok geçmeden belli olmaya başlamıştır. Filhakika şahsın bundan sonra uğrayacağı alanlarda birbirleri ile karmaşık ilişkilere sahip aşiret yapılanmalarının bulunması ve ulaşım noktasında birtakım sıkıntıların var olması gözlerin buralara dönmesini sağlamıştır. Bunlardan birisine emsal teşkil etmesi bakımından Diyarbakır Valiliğinden Dahiliye Nezaretine sunulan 11 Ocak 1907 tarihli yazıda Hirayama'nın maiyeti ve muhafazasına memurlar ile birlikte Urfa Siverek üzerinden Diyarbakır'a vardığı, burada emniyetine dikkat edildiği buna mukabil Dicle Nehri boyunca uzanan noktalarda görevli başta Miran

25 BOA. DH. MKT., 1134/33.

26 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Muamelat, 236/43. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. DH. TMIK. M) olarak kısaltılmıştır.

27 Bazı belgelerde Mağar şeklinde tanımlanmıştır.

28 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemi, 374/18. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. DH. ŞFR) olarak kısaltılmıştır.

Aşireti Reisi Kaymakam Zeki Bey olmak üzere birçok kişiye Dördüncü Ordu Müşiriyetince görev çağrısı yapıldığı belirtilmiştir. Diyarbakır Valiliği bu yazı ile muhtemelen bölgesel dinamizmi simgeleyen önemli aşiret yapılanmaları ile Japon Yüzbaşı Haroşiyama arasında herhangi bir münasebetin gelişmesi adına üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye çalıştığını ima etmiştir²⁹.

Diğer yandan taşradan merkeze Japon yüzbaşı ile ilgili malumatlar ulaştıkça onun vasıl olmak istediği yere gittikçe yakınlaştığı gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu durumu doğrulaması açısından Musul Valisi Mustafa tarafından Dahiliye Nezaretine hitaben kaleme alınan 29 Ocak 1907 tarihli yazıda Hirayama'nın bir önceki gün vilayete ayak bastığı ve burada birkaç gün kaldıktan sonra Kelek³⁰ vasıtasıyla Bağdat'a hareket ettiği vurgulanmıştır. Bu durum Japon yüzbaşının seyahatini hızlı bir şekilde sürdürdüğü gerçeğini gözler önüne sermiştir³¹.

Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama yaklaşık iki aylık seyahati sonunda en son durağı olan Basra Körfezi'ne ulaşabilmiştir. Nitekim onun Basra Körfezi'ne vardığını belirten hem Dahiliye Nezareti hem de Baş Kitab Dairesine hitaben kaleme alınan 17 Şubat 1907 tarihli yazıda öncelikle Hirayama'nın Eskişehir, Konya ve Tarsus vasıtasıyla Mersin'e geçtiğinden bahsedilmiştir. Arkasından Japon yüzbaşının oradan bahren (deniz yolu ile) Beyrut'a ve buradan da şimendiferle Halep, Urfa, Diyarbakır, Musul ve Bağdat güzergahlarını³² takip ederek Basra Körfezi'ne ulaştığından dem vurulmuştur. Son olarak Basra Körfezi'ne varan şahsın dünkü gün (cumartesi gecesi) bir İngiliz vapuruna binerek Hindistan'a hareket etmiş bulunduğu buna karşın emrindeki sivil Serkomiser Muhiddin Efendi'nin de İstanbul'a dönüş hazırlıkları içerisinde yer aldığı belirtilmiştir³³.

Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama bir İngiliz vapuru ile Basra'dan Hindistan'a azimet ettikten sonra hem onun uzun seyahati hem de Japon devletinin Yakın Doğu'ya yönelik hedefleriyle alakalı bazı değerlendirmeler yerel yönetim birimleri tarafından İstanbul'a bildirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Bağdat Valisi Hazım Bey tarafından kaleme alınan ve Yıldız Ba

29 BOA. DH. ŞFR., 374/119; BOA. DH. TMIK. M., 236/43.

30 Dicle ve Fırat nehirleri üzerindeki geleneksel nehir taşımacılığını simgeleyen bir ulaşım aracı olarak ön plana çıkmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Tuncay Ögün-Halit Baş, "Dicle-Fırat'ta Geleneksel Nehir Taşımacılığı ve I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesinde Kullanımı", *History Studies*, Vol., 8, Issue., 3, (September 2016), s. 83-109; Fahih Dinç, "Osmanlı Diyarbakır'ında Keleğin Yapımı ve Kullanımı", *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Edit., İbrahim Özcoşar-Ali Karakaş-Mustafa Öztürk-Ziya Polat, İstanbul 2018, s. 61-100. Muhtemelen Japon Yüzbaşı, Diyarbakır'dan sonraki yolculuğunun önemli bir kısmını bu ulaşım aracılığı ile gerçekleştirmiştir.

31 BOA. DH. ŞFR., 375/36.

32 Her ne kadar incelenen belgede geçmese de Japon yüzbaşının seyahatinin bir kısmını ulaşım yetersizliğinden ötürü- keleklerle gerçekleştirmesi söz konusu olmuştur. Nitekim metnin daha önceki bölümlerinde bu konu ile ilgili bir bilgilendirme yapılmıştır.

33 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Zaptiye Nezareti, 320/97. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. ZB) olarak kısaltılmıştır.

Kitabet Dairesine ulaşan 4 Mart 1907 tarihli -rapor mahiyetindeki- yazıda çok önemli tespitler yer almıştır. Hazım Bey tarafından hazırlanan bu yazıda ilk olarak Japon yüzbaşının seyahatinin yalnızca Osmanlı ülkesi ile sınırlı kalmayıp Rusya'nın bir kısmını ve nihayetinde Hindistan'ı kapsadığı açıklanmıştır. Bütün bunlara ilaveten Japon yüzbaşı özelinde Japonya'nın bu alana gönderdiği özel elemanların bölgesel dinamizmi simgeleyen isimler ve Irak'ın ticari kapasitesi ile ilgilendikleri üzerinde durulmuştur. Bu hususları desteklemesi açısından yine Japon yüzbaşının ifadelerine atfen şahsın Bağdat'a gelene kadar ziyaret ettiği noktalarda çok iyi karşılandığı, Rusya'nın nüfuzu altında bulunan İslam memleketlerinde dahi müşkülât çektiği ve Japon vapurlarının Basra'ya gelip gitmeleri noktasında Devlet-i Aliyye'nin gereken kolaylığı sağlamasını talep eylediği Hazım Bey'in İstanbul'a gönderdiği yazıda geçmiştir. Ancak Hazım Bey'in yazısına göre Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın seyahati sırasında kendisine bir polis memurunun eşlik etmesinden hoşnut kalmayıp yanına tercüman ve hizmetli sıfatlarına haiz Yunanlıları almasının onun seyahati hakkında başka düşüncelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Japon yüzbaşının Bağdat'ta bulunduğu süre boyunca burada meskûn olan Hint ahbarından (alimlerinden) Ahmet Han ile görüşmesi Hindistanlı Müslümanlar ile yakından alakadar olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Son olarak Hazım Bey'in yazısında, İngiliz idaresinden memnun olmayan Hint Müslümanlarının bir süredir bazı taleplerini matbuat yoluyla dünya kamuoyuna duyurmaya çalıştıkları, bu uğurda Japon devletini yanlarına çekebilmek amacıyla Japon halkının İslamiyet'i kabul edeceği şeklinde şayialar yaydıkları ve Afganistan emirinin Hindistan'a ziyaretini fırsat bilen Japonya'nın da Yüzbaşı Haroşiya Hirayama gibi özel yetiştirilmiş elemanlarını buraya gönderdiği vurgulanmıştır³⁴.

Uzak Doğu Çalışmalarına Türkiye'den Bir Pencere Açmak

Osmanlı Devleti'nin daha fazla dış tesire açık hale gelmeye başladığı XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı ülkesine çok sayıda yabancı gelmiştir. Bu yabancılar genellikle ilgili süreçte Avrupa'nın önemli aktörleri şeklinde beliren İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya devletlerine vatandaşlık bağı ile bağlı olan kişilerden meydana geldikleri gibi bunlar arasında Japonya ve Çin gibi Uzak Doğu devletlerinin tabiiyetine haiz şahıslarda yer almıştır. Lakin şunun altı çizilmesi gerekir ki Avrupalı devletlere mensup kişilerin Osmanlı ülkesinde değişik amaçlarla gerçekleştirdiği faaliyetler ile ilgili bugüne kadar çok sayıda akademik çalışma vücuda getirilmesine karşın aynı durum Uzak Doğu devletlerine mensup şahıslar için bir türlü geçerli ol(a)mamıştır. İşte bu sebepten böyle bir çalışma hayata geçirilmiş ve mevcut çalışmada Japon devletinin, mensubu Yüzbaşı Haroşiya Hirayama üzerinden Yakın Doğu'nun simge devleti Osmanlı Devleti'ne nasıl nüfuz etmeye çalışıldığına odakla-

34 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Yıldız, Mütenevvi Maruzat, 295/84. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. Y. MTV) olarak kısaltılmıştır.

nılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ise coğrafyasına uzak ve o ana kadar siyasi, askerî, ekonomik vb. açıdan çok az münasebet geliştirebildiği bir devletin faaliyetlerine karşı nasıl bir reaksiyon gösterdiği yine bu çalışmada ortaya çıkarılmak istenmiştir. Nitekim bütün bu denklemler bir araya getirildiğinde tarafımızca aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Japon Yüzbaşı Hirayama'nın İstanbul'da başlayıp Basra Körfezi'nde tamamlanan seyahatine müsaade eden Osmanlı Devleti şahsın seyahati sırasında başta Ermeniler ve birtakım aşiret yapılanmaları olmak üzere toplumsal yapılara nüfuz etmesine, onlar hakkında birtakım bilgileri kayda geçirmesine mümkün olduğunca engel olmaya çalışmıştır. Bunun için bilhassa taşrada bulunan yerel yönetim birimlerini göreve davet eden devlet aklı böylece önlenebilir tehditlere karşı birtakım reaksiyonlar geliştirmiştir. Osmanlı devlet aklının aldığı önlemlere karşın Japon yüzbaşı ise seyahat ettiği noktalarda yer alan toplumsal yapılar ile mümkün olduğunca iletişime geçmiş ve devleti adına başta Bağdat demiryolu hattı olmak üzere Yakın Doğu'nun çehresini değiştirecek ekonomik yatırımları yerinden gözlemlemek için ciddi çaba sarf etmiştir.

Yüzbaşı Haroşiya Hirayama özelinde bir değerlendirme yapıldığında Japonya'nın Osmanlı coğrafyasına ilgi duymasının temel gerekçelerinden birisini, bu alanın kendisi için oldukça mühim olan Afganistan ve Hindistan gibi ülkeleri siyasi, ekonomik, askerî ve dini açıdan etkileme potansiyeli oluşturmuştur. Bu duruma örnek teşkil etmesi bakımından Bağdat'ta meskûn bir İslam aliminin Rusya'nın hakimiyeti altında yaşayan Müslümanları görüşleri ve faaliyetleriyle etkileme imkanına ek olarak Basra Körfezi'nin Hindistan ile ekonomik bağlantısı Japonya'nın Osmanlı coğrafyasını kendisine hedef seçmesine yetmiştir.

Metin içerisinde detaylı bir şekilde açıklama yapılmakla birlikte Uzak Doğu çalışmalarının Türkiye'de yeterince ilgi görememesi bu ve benzeri çalışmaların kaynak açısından yeterince beslenmesini engellemiştir. Nitekim bu çalışma çerçevesinde şu ifade edilebilir ki Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın İstanbul'dan Basra'ya uzanan yolculuğu hakkında Osmanlı Arşivinde yeterince belgenin -ki bu durumun birçok sebebi olabilir- olmayışı çalışmanın telif ve tetkik -özellikle anı türünden- eserlerle beslenme zorunluluğunu ortaya koymuştur. Lakin Uzak Doğu ülkelerinin bilhassa II. Dünya Savaşı öncesindeki serencamları hakkında Türkiye'de yeterince çalışma olmamasından ötürü bu çalışmanın zorunluluk olarak addedilen husustan mahrum kaldığı gerçeği tezahür etmiştir.

Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın İstanbul'dan Basra Körfezi'ne uzanan yolculuğu çerçevesinde Japon devletinin Yakın Doğu'da var olma kaygısına odaklanan bu çalışma şüphesiz ileride ortaya çıkacak emsal nitelikteki çalışmaların içerisinde kendisine yer bulacaktır. Bu düzlemde çalışmanın sadece Japonya değil diğer Uzak Doğu devletlerinin tarihi ile ilgili Türkiye'den bir pencere açılmasına vesile olması yazarın en büyük temennisini oluşturmuştur.

Kaynaklar

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)³⁵

Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi (DH.MKT.)

Dahiliye Nezareti, Muamelat (DH.TMIK.M.)

Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemi (DH.ŞFR.)

İrade, Hariciye (İ.HR.)

İrade, Hususi (İ.HUS.)

Hariciye Nezareti, İdare (HR.İD.)

Yıldız, Mütenevvi Maruzat, (Y.MTV.)

Zaptiye Nezareti (ZB.)

Kaynak Eserler, Araştırma ve İncelemeler

ACEMOĞLU, Daron-ROBINSON, James A.; *Ulusların Düşüşü*, Çev., Faruk Rasim Velioğlu, Doğan Kitap, İstanbul 2016.

BARLAK, Hasan; "Japanese Ideal of Abdürreşid İbrahim: Eastern Union and Ottoman Caliphate", *History Studies*, Vol., 13, Issue., 6, (December 2021), s. 1751-1769.

BİRBUDAK, Togay Seçkin; "The Sino-Japanese War of 1894-1895 and the Ottoman Empire", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 37, S. 63, (2018), s. 199-218.

BULUŞ, Abdülkadir; "Japon Kapitalizminin Kökenleri ve Osmanlı Devleti ile Bir Karşılaştırma", *Divân*, S. 13, (2002/2), s. 135-195.

BÜYÜKBAŞ, Hakkı; "Japon Modernleşmesi Üzerine (1868-1912)", *Bilimname*, C. 3, (2003), s. 65-86.

DİNÇ, Fasih; "Osmanlı Diyarbakır'ında Keleğin Yapımı ve Kullanımı", *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Edit., İbrahim Özcoşar-Ali Karakaş-Mustafa Öztürk-Ziya Polat, İstanbul 2018, s. 61-100.

DÜNDAR, Ali Merthan; *Panislâmizm'den Büyük Asyacıhça (Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2006.

ERKİN, Hüseyin Can; "Japon Gezgin İenaga Toyokichi'nin 1899-1900 Anıları", *OTAM*, C. 13, S. 13, (2002), s. 237-243.

ESENBEL, Selçuk; *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

FİDAN, Giray; *Kanuni Devrinde Çin'de Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

_____; *Çin'den Görünen Osmanlı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.

_____; *Cumhuriyet'in Çinli Misafirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

_____; "The Turk Travelogue: Kang Youwei's Journey to the Ottoman Empire", *Bilgi*, S. 76, (2016), s. 227-243.

_____; "Ming Tarih Kayıtlarına Göre 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu-Ming Çin'i İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 30, (2011), s. 275-287.

KALELİ, Fethi Yılmaz; *Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk-Japon Ekonomik İlişkilerinin Başlangıcı ve Gelişimi*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2017.

LEVENT, Sinan; *Japon Turancılığı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

_____; "Common Asianist intellectual history in Turkey and Japon: Turanism", *Central Asian Survey*, Vol., 35, No., 1, s. 121-135.

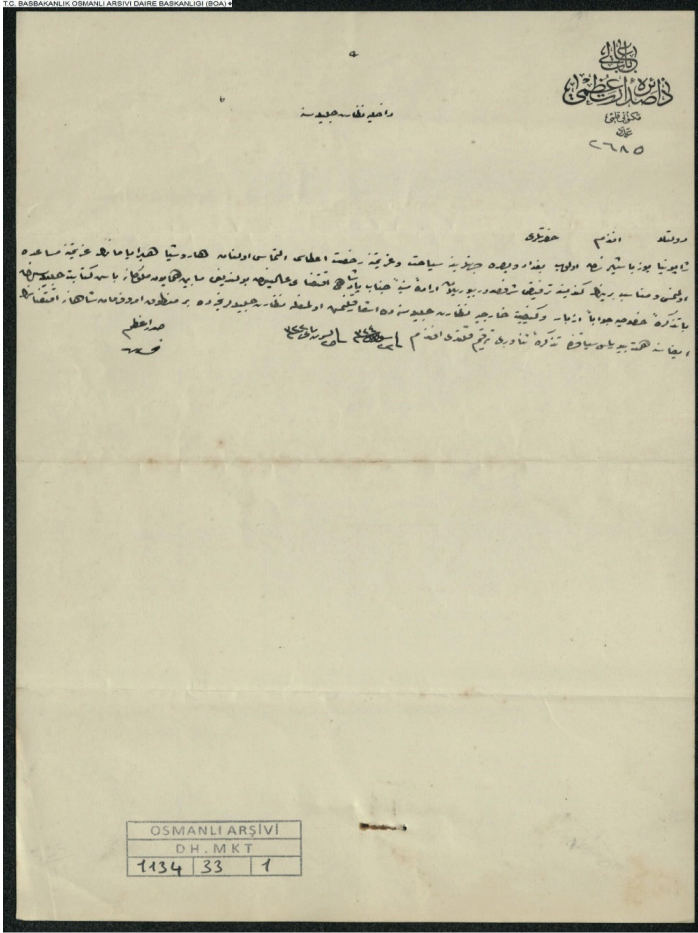
_____; "Japon's Central Eurasian Policy: A Focus on Turkic Muslim Minorities", *Social Science Japan Journal*, Vol., 22, Issue, 1, (Winter 2019), s. 127-149.

_____; "Kadim Doğu Asya Uluslararası İlişkilerinde Japonya: Yuan Hanedanlığı Dönemi Çin İmparatorluğu ile İlişkiler Örneğinde", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 40, S. 69, (2021), s. 95-132.

Bir Japon Yüzbaşının İzinde Japonya'nın Yakın Doğu Açılımlarını Okumak: Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın 1906 Yılıının Son Demlerinde İstanbul'dan Basra'ya Uzanan Yolculuğu ve Anlattıkları

MATSUTANI, Hironao; *Japonya'nın Dış Politikasında Türkiye'nin Yeri ve Önemi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994.
ÖĞÜN, Tuncay-BAŞ, Halit; "Dicle-Fırat'ta Geleneksel Nehir Taşımacılığı ve I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesinde Kullanımı", *History Studies*, Vol., 8, Issue., 3, (September 2016), s. 83-109.
TÜRKER, Ahmet; *1904-1905 Rus-Japon Savaşı ve Musavver 1904-1905 Rus Japon Eseri (1. Cild) Transkripsiyonu*, (Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya 2017.

Ekler

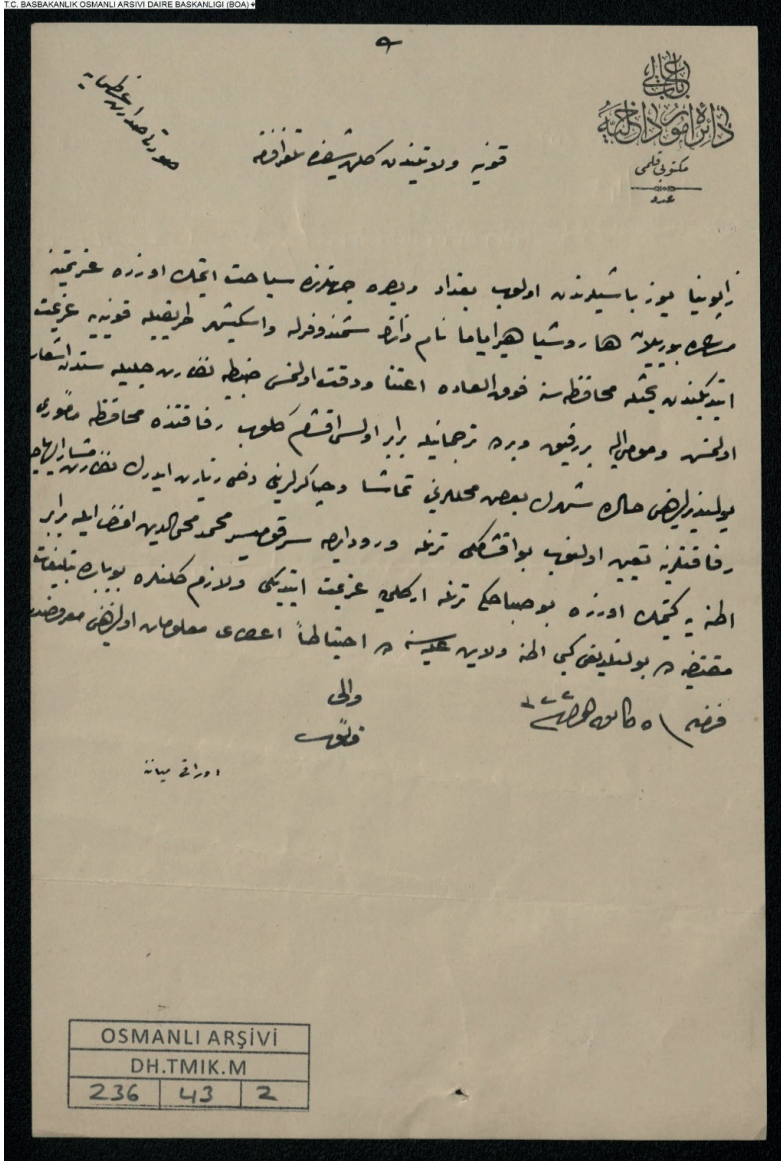

DH.MKT.01134.00033.001

gazi

Akademik
Bakış
245
Cilt 16
Sayı 32
Yaz 2023

Ek Belge 1: Japon Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın İstanbul'dan Basra'ya uzanan seyahatine müsaade edilmesi ve muhafazası için onun yanına münasip birinin verilmesi şeklinde Sadaret makamından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı. (BOA. DH. MKT., 1134/33)

DH.TMIK.M.00236.00043.002

Ek Belge 2: Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın Konya'daki faaliyetleri ile ilgili Konya Valiliğinin kaleme aldığı yazı. (BOA. DH. TMIK.M. 236/43)

Extended Abstract

The mission of Far Eastern states such as Japan, China, and South Korea in world politics after World War II has been the subject of numerous academic studies conducted both inside and outside of Turkey. However, it is interesting to note that the historical factors underlying the missions undertaken by these states after the Second World War have yet to be fully clarified. This lack of understanding has led to a perception that states, not only in Turkey but also worldwide, owe their relatively positive images to the new order that emerged after World War II. However, upon closer examination of the historical context and research conducted on the Far Eastern states, it becomes evident that this is not entirely accurate. Focusing on Japan as the subject of this study, it is important to note that Japan transformed itself into an imperial power by separating from its mother continent and expanding into different parts of the world from the second half of the nineteenth century to the first quarter of the twentieth century. Through this policy, Japan sought to establish itself as a powerful nation by exerting influence in various regions, particularly the Near East, through its specially trained elements.

To achieve this goal, Japanese Captain Haroshiya Hirayama was sent to the Ottoman Empire in the final days of 1906. During his trip from Istanbul to the Persian Gulf, Captain Hirayama had the opportunity to observe numerous places in Anatolia, Syria, and Iraq. Undoubtedly, the captain gathered crucial information about the political, military, religious, and economic conditions of the places he visited, which he later shared for the benefit of his state. While the Ottoman Empire took certain measures to prevent the Japanese captain from establishing intricate relationships with social groups, it was unable to fully succeed in this endeavor. It should be emphasized that the Japanese state aimed to realize its desire to establish a presence in the Near East by aligning itself with the Ottoman Empire, which was the most influential power in the region during that period. Japan's difficulties in its relations with China and Russia, as well as its inability to forge close ties with European states, facilitated its rapprochement with the Ottoman Empire. However, other states were aware of Japan's intentions to become a global actor through its growing proximity to the Ottoman State, and thus they sought to undermine the relations between the two countries.

Ultimately, Japan laid the groundwork for its post-war image through its expansionist policies demonstrated prior to the Second World War.

gazi

Akademik
Bakış

247

Cilt 16
Sayı 32
Yaz 2023